

АСЭНСАВАННЕ ШЛЯХОЎ ВЫРАШЭННЯ ПРАБЛЕМЫ
НАЦЫЯНАЛЬнай МОВЫ Ў ІРЛАНДЫІ ЯК КРЫНІЦА ІДЭІ
ДЛЯ ПАЛЯПШЭННЯ СТАНОВІШЧА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Tír gan teanga, tír gan anam.
(Краіна без мовы – краіна без душы.)
Patrick Pearse

Ірландыя – яскравы прыклад суіснавання вялікай колькасці моў і культур. Паводле перапісу 2011 г. у краіне размаўляюць на 182 мовах. Кожны дзясяты жыхар Ірландыі карыстаецца ў паўсядзённым жыцці не англійскай альбо ірландскай мовай. Самымі распаўсюджанымі замежнымі мовамі па колькасці носьбітаў з'яўляюцца польская, французская, літоўская, нямецкая і руская. Месца беларускай мовы сярод іншых вельмі сціплае. У першаю чаргу гэта абумоўлена колькасцю носьбітаў: беларусаў у параўнанні з прадстаўнікамі іншых нацый мала, а тых, хто размаўляе па-беларуску, яшчэ менш. Паводле апошняга перапісу насельніцтва ў Ірландыі пражывае 969 беларусаў, з якіх толькі 40 размаўляюць па-беларуску ў паўсядзённым жыцці (рускай мовай карыстаюцца 804 чалавекі). Гэтаму здзіўляюцца прадстаўнікі многіх нацый, але толькі не ірландцы, бо ў іх сітуацыя з мовамі вельмі падобная.

У Ірландыі, як і ў Беларусі, 2 дзяржаўныя мовы, прытым ірландская мова з'яўляецца першай афіцыйнай мовай рэспублікі (Канстытуцыя Рэспублікі Ірландыя, артыкул 8(1). Насамрэч галоўнай функцыянальнай мовай для большасці жыхароў краіны з'яўляецца англійская. Перапіс 2011 г. паказаў, што толькі 1,8 % насельніцтва карыстаюцца ірландскай мовай ў паўсядзённым жыцці.

Такая сітуацыя з нацыянальнай мовай абумоўлена гісторыяй краіны. Шматвекавое англійскае праўленне прывяло да яе заняпаду. У XIV ст. ірландская мова была забаронена ў судовай сістэме і камерцыі (Статут Кілкэні, 1366, артыкул 3). Яшчэ больш сур'ёзнымі ўдарамі па ёй сталі палітычная і рэлігійная нестабільнасць XVII ст., Вялікі голад 1845–1849 гг., які прывёў да смерці мільёна носьбітаў мовы і эміграцыі яшчэ мільёна. У 1831 г. ірландская мова была забаронена для ўжывання ў адукацыйнай сістэме. Англійская мова стала дамінуючай сярод насельніцтва Ірландыі ў XIX ст., яна асацыявалася з дабрабытам і працаўладкаваннем, у той час як ірландская заставалася мовай простых людзей і стала асацыявацца з беднасцю і сацыяльнымі праблемамі. У выніку таго, што ірландская мова паступова набывала непрэстыжны сацыяльны статус, доля ірландскамоўных скарацілася з амаль 100 % у пачатку XVI ст. да 18 % у 1926 [1, р.49].

У канцы XIX ст. адбыліся спробы адраджэння ірландскай мовы. У 1876 г. было створана Таварыства захавання ірландскай мовы, якое ставіла свайго мэтай вярнуць мову ў сістэму адукацыі, а ў 1893 г. – патрыятычная арганізацыя «Гэльская ліга», што змагалася за поўнае адраджэнне мовы ў краіне. Нарэшце ў 1922 г., калі Ірландыя стала незалежнай, ірландская мова была абвешчана афіцыйнай мовай краіны. Больш таго, з 1937 г. паводле канстытуцыі Рэспублікі ірландская мова мае статус нацыянальнай і першай афіцыйнай мовы, а англійская – толькі статус другой афіцыйнай мовы. Згодна з Канстытуцыяй прэзідэнт краіны абавязаны падпісаць абодва моўныя варыянты любога законапраекта, прынятага парламентам на дзвюх мовах. Калі законапраект прымаецца толькі на адной афіцыйнай мове, то Канстытуцыя абавязвае рабіць афіцыйны пераклад на другую.

Галоўным законам, які датычыцца моў у Ірландыі, з’яўляецца «Акт аб афіцыйных мовах», прыняты ў 2003 г. Ён абазначае адну са сваіх мэтай як развіццё выкарыстання ірландскай мовы дзяржаўнымі ўстановамі і пашырэнне выкарыстання імя мовы ў зносінах з насельніцтвам і ў аказанні яму паслуг.

Так, напрыклад, рассылка інфармацыйных (звычайных і электронных) лістоў грамадзянам павінна ажыццяўляцца на ірландскай ці на дзвюх афіцыйных мовах, пры гэтым тэкст на ірландскай павінен ісці першым і быць гэтакім жа заўважным, як і англійскі, і перадаваць дакладна тую ж інфармацыю.

Статус ірландскай мовы падмацоўваецца і іншымі законамі. Напрыклад, у «Акце аб універсітэтах» 1997 г. адной з мэтай гэтых навучальных устаноў названа «прамоцыя афіцыйных моў дзяржавы, асабліва захаванне, прамоцыя і выкарыстанне ірландскай мовы...». У кіраўнічы орган ВНУ павінен уваходзіць прадстаўнік ці прадстаўнікі арганізацый, якія займаюцца пытаннямі мовы.

З 2007 г. ірландская мова атрымала статус афіцыйнай мовы Еўрасаюза, яе можна выкарыстоўваць у парламенце, судах усіх узроўняў, ёсць спецыяльнае моўнае заканадаўства і моўная камісія.

З 2010 г. у краіне дзейнічае распрацаваная Урадам Ірландыі праграма адраджэння роднай мовы, разлічаная на 20 гадоў.

Яна прадугледжвае наступныя змены на гэты тэрмін.

- Ірландская мова выкарыстоўваецца больш шырока, стала больш вядомай і ёй ганарацца ва ўсім грамадстве.

- Мова часцей выкарыстоўваецца ў грамадскім жыцці, для яе створаны сферы ўжывання.

- Ірландская мова робіць багацейшым жыццё ўсіх людзей; гэта жывая мова, не абмежаваная толькі школьным асяродкам.

- Ірландцы з’яўляюцца прыкладам для іншых народаў і краін, якія імкнуцца абараніць сваю мову, што мала выкарыстоўваюцца.

Распрацоўшчыкі стратэгіі лічаць, што «заканадаўства не ёсць сродак выратавання мовы. Мову не можа выратаваць урад, міністэрства альбо іншая

дзяржаўная ўстанова. Выратаваць мову могуць толькі людзі. Але ўрад і дзяржаўныя ўстановы, безумоўна, са свайго боку павінны падтрымліваць і заахвочваць, ствараць месца і прастору для мовы ў грамадскай дзейнасці, каб яна не знаходзілася па-за грамадствам, а належала масавай культуры».

Да 2030 г. плануецца павялічыць колькасць людзей, якія штодзень будуць размаўляць па-ірландску, да 250 тысяч (у 3 разы больш, чым цяпер). Але гэтая стратэгія падвяргаецца крытыцы не толькі з боку грамадства, але і многіх даследчыкаў, вучоных. Яе называюць найўнай, нерэалістычнай, бо ў ёй ставяцца немагчымыя для ўвасаблення ў жыццё задачы, дакладна не вызначаны інструменты, якія мусяць прывесці да яе практычнай рэалізацыі. Так, напрыклад, ва Уэльсе, дзе падобная моўная сітуацыя, імкнуцца павялічваць колькасць носьбітаў мовы на 5 % кожныя 10 гадоў, у той час у Ірландыі такая задача ставіцца на кожны год. Многія справядліва лічаць, што гэтая заведама немагчыма, і ставяць пад сумнеў рэалізацыю дадзенай стратэгіі і нават заклікаюць адмовіцца ад яе, каб пазбегнуць расчаравання.

На сёння найлепш ірландская мова захавалася на астравах і ў аддаленых заходніх раёнах (гэлтахтах). Гэлтахт (ірл. *Gaeltacht*) – ірландская назва для рэгіёнаў, у якіх большая частка насельніцтва захоўвае ірландскую гэльскую мову ў паўсядзённых зносінах. Гэлтахты не з'яўляюцца адміністрацыйнымі адзінкамі Ірландыі, але іх статус вызначаны заканадаўча. Яны атрымліваюць моцную падтрымку з боку дзяржавы, існуе спецыяльны Дэпартамент мастацтваў, спадчыны і спраў гэлтахтаў, дзе працуе больш за 600 чалавек і які займаецца прадстаўніцтвам і аховай спадчыны Ірландыі, пашырэннем і падтрымкай нацыянальнай мовы. Тым не менш, згодна з апошнімі даследаваннямі, ужо праз 10 гадоў у гэтых раёнах мова прыйдзе ў заняпад.

Перапіс 2011 г. паказаў, што з 4,5 млн насельніцтва 1,77 млн валодаюць ірландскай мовай «у некаторай ступені», але толькі 77 тысяч (з іх 23 тысячы жыве ў гэлтахце) карыстаюцца ёй у паўсядзённым жыцці. Але гэтыя лічбы не даюць поўнай інфармацыі аб рэальным узроўні ведання мовы. Інстытутам эканамічных і сацыяльных даследаванняў на тэрыторыі Рэспублікі Ірландыя і Паўночнай Ірландыі было праведзена апытанне, вынікі якога былі апублікаваны ў жніўні 2015 г., з мэтай вызначэння сучаснага становішча ірландскай мовы і адносін да яе ў грамадстве. Яно выявіла, што насамрэч 43 % апытаных вызначылі свой узровень мовы як «вельмі абмежаны», то бок веданне і разуменне некаторых фраз, 14 % валодаюць мовай на «базавым узроўні», і ўсяго 3 % могуць ёй свабодна карыстацца. Пры гэтым большасць жыхароў Рэспублікі (67 %) заявілі аб тым, што станоўча ставяцца да ірландскай мовы, неабходнасці яе захавання, бо без яе краіна згубіць сваю ідэнтычнасць. Узнікае пытанне, як з такім высокім узроўнем падтрымкі нацыянальнай мовы і патрыятызму моўная сітуацыя з'яўляецца настолькі сумнай?

Аналіз дадзеных даследавання паказвае, што на ўжыванне мовы ўплываюць такія фактары, як адукацыйная сістэма, адносіны да мовы ў сям'і і магчымасць выкарыстання мовы па-за адукацыйнай сістэмай.

Большасць абвінавчвае ў першую чаргу сістэму адукацыі. Найбольш распаўсюджаны адказ на пытанне «Ці гаворыце Вы па-ірландску?» – «Не, бо ў школе ірландскую мову дрэнна выкладалі». Гэта пры тым, што ірландская мова з'яўляецца абавязковым школьным прадметам і ёсць ў раскладзе заняткаў кожны дзень, вывучаецца на працягу 14 гадоў, пачынаючы з 4-гадовага ўзросту.

Гаворачы пра вывучэнне ірландскай мовы ў школе, праблему многія бачаць у тым, што яе выкладаюць як школьны прадмет, а не як мову, жывую, прыдатную для выкарыстання ў штодзённых стасунках. Галоўным чынам наракаюць на тое, што вывучэнне зводзіцца да механічнага завучвання правапісу, бясконцага аналізу вершаў, вывучэння неактуальнай літаратуры, граматыкі, адарванай ад жывой мовы. Лічбы, прыведзеныя ў даследаванні, паказваюць нізкі статус ірландскай мовы ў параўнанні з іншымі школьнымі прадметамі: 68 % вучняў старэйшых класаў назвалі вывучэнне такіх прадметаў, як матэматыка, гісторыя, геаграфія, больш важным, чым вывучэнне ірландскай мовы [2, р. 91], а таксама адзначылі галоўным матывам яе вывучэння «неабходнасць трымаць іспыт» [2, р. 90]. Ірландскую мову многія лічаць больш складаным, менш цікавым і менш карысным, чым іншыя, прадметам. Так, 55 % назвалі яе цяжкім, 24 % – цікавым і каля 40 % – карысным прадметам [2].

Да таго ж, існуе сур'ёзная праблема з настаўнікамі ірландскай мовы. Часта крытыкуецца фармальнасць яе выкладання, якая заключаецца ў падыходзе: «давайце зробім гэта заданне, бо мы мусім яго зрабіць». Альбо другая крайнасць, калі выкладчыкі, асабліва сталага ўзросту, якія выдатна ведаюць свой прадмет, агрэсіўна дакараюць вучняў за маўленчыя памылкі, такім чынам адбіваюць усялякае жаданне гаварыць па-ірландску.

Па-за школай мова практычна не выкарыстоўваецца. Як вынік, пасля 14-гадовага вывучэння сярэднестатыстычны ірландзец не толькі не можа свабодна на ёй размаўляць, але і нават падтрымаць простую размову. Нездарма большасць адчувае, што час, прысвечаны яе вывучэнню, згублены дарма. Існуюць і выключна ірландскамоўныя школы, і ёсць меркаванне, што тамтэйшы ўзровень адукацыі лепшы, але вышэйшая адукацыя ўсё роўна даступная толькі на англійскай.

Негледзячы на тое, што большасць ірландцаў практычна не карыстаецца нацыянальнай мовай, ёсць людзі, якія добра ёй валодаюць і прыкладаюць шмат намаганняў, каб яе пашыраць: ствараюць разнастайныя клубы, суполкі, культурныя праекты і робяць гэта з энтузіязмам. Несумненна, яны заахвочваюць да вывучэння мовы больш эфектыўна, чым школьная сістэма. Адным з найбольш паспяховых напрамкаў з'яўляецца адкрыццё летніх каледжаў, дзе на працягу некалькіх тыдняў студэнты знаходзяцца ў натуральным ірландскамоўным асяродку, а ўсе стасункі адбываюцца ў менш акадэмічнай атмасферы, цікава і нязмушана. Дзякуючы гэтаму яны атрымліваюць выдатную практыку маўлення па-ірландску [3, р. 117]. Вельмі дзейснымі таксама з'яўляюцца курсы-інтэнсівы, якія прадугледжваюць

поўнае пагружэнне ў мову на працягу 2–3 тыдняў. Яны асабліва папулярныя сярод студэнтаў з іншых краін. Даволі распаўсюджана праходжанне такіх курсаў у спалучэнні з пражываннем ў ірландскамоўных сем'ях.

Калі падсумаваць асаблівасці моўнай сітуацыі ў Ірландыі, можна канстатаваць, што нягледзячы на трывалую падтрымку з боку дзяржавы, у тым ліку фінансавую, нацыянальная мова мала распаўсюджана і выкарыстоўваецца вельмі невялікай часткай насельніцтва. Сярод асноўных прычын гэтага – неэфектыўная сістэма выкладання, што не адпавядае сучасным патрабаванням, адсутнасць вышэйшай адукацыі на ірландскай мове, фактычная адсутнасць магчымасці выкарыстоўваць мову па-за сістэмай адукацыі.

Безумоўна, беларускія рэаліі значна адрозніваюцца ад ірландскіх. Няма такой моцнай дзяржаўнай падтрымкі, якая проста неабходна, каб адчуць рэальныя змены. Але некаторым рэчам мы можам у ірландцаў павучыцца. Перш за ўсё, іх досвед вучыць, што ніякія фармальныя стратэгіі не дапамогуць зрабіць крокі наперад. Мову нельга насаджваць «зверху», вучыць ёй пад прымусам, гэта павінен быць асэнсаваны выбар людзей. Пакуль што ў значнай часткі беларусаў не хапае гістарычнай годнасці, разумення, што мы – самастойная нацыя, адна з асноўных каштоўнасцей якой – мова. Сёння ў краіне 2 дзяржаўныя мовы, і, на жаль, у нацыянальнай мовы больш слабая пазіцыя ў выніку шматгадовай русіфікацыі, яе трэба абараняць і падтрымліваць, рабіць усе магчымыя захады, каб пашыраць яе выкарыстанне. Найважнейшым у дадзены момант бачыцца выхаванне ў людзях пачуцця моўнай саматоеснасці, павагі да роднай мовы, разумення, што яна можа быць не толькі школьным прадметам, але і натуральным сродкам зносінаў. Па-за адукацыйнай сістэмай з гэтай задачай выдатна спраўляюцца, напрыклад, такія папулярныя моўныя курсы, як «Мова Нанова». Яны адкрылі для многіх беларусаў мажлівасць апынуцца ў добразычлівым беларускамоўным асяроддзі, дзе можна практыкаваць і ўдасканальваць сваю мову, узбагаціць веды па гісторыі і культуры Беларусі, сустрэцца з выбітнымі людзьмі розных прафесій і поглядаў, якіх аб'ядноўвае цікавасць і пачцівае стаўленне да роднай мовы. Курсы распаўсюджваюцца, адкрываюцца ў новых гарадах Беларусі і па-за яе межамі, і хочацца спадзявацца, што яны і надалей будуць развівацца і прыцягваць усё большую колькасць людзей.

Калі ў дарослых часта ёсць комплекс моўнай непаўнавартасці і залішняе самакрытыка, то ў дзяцей такіх праблем не павінна быць, калі з самага пачатку прывучаць іх гаварыць па-беларуску.

А пачынаць трэба з самага малодшага ўзросту. Ужо ў дзіцячым садку размаўляць і займацца з дзеткамі па-беларуску. Натуральна, што далёка не ўсе дзеці з беларускамоўных сем'яў і ў наш час поўнаасцю адмовіцца ад рускай мовы пакуль не атрымаецца, але ў дашкольным узросце дзеці здольныя ўспрымаць і вучыцца больш, чым адной мове. Трэба даводзіць да бацькоў інфармацыю аб тым, як спрыяе агульнаму развіццю дзіцяці вывучэнне 2 моў. Так як у дзяцінстве нейронавыя сувязі фарміруюцца

хутчэй, навучанне другой мове адбываецца больш эфектыўна і хутка, чым у старэйшым узросце. У сучасным свеце білінгвізм вельмі распаўсюджаны, чаму б гэтай з'яве не стаць агульнапрынятай і ў Беларусі? Дзве мовы заўсёды лепш, чым адна.

Перавагі білінгвізму сёння пацвярджаюць шматлікія даследаванні. Білінгвізм – гэта значна больш, чым проста валоданне дзвюма мовамі. Па-першае, двухмоўныя дзеці больш успрымальныя да іншых людзей, іншых культур і маюць больш шырокі круггляд у параўнанні са сваімі аднагодкамі, якія валодаюць адной мовай.

Па-другое, дзеці-білінгвы валодаюць больш развітым лінгвістычным успрыманням. Яны лепш усведамляюць сувязь паміж літарамі і гукамі, здольныя часцей пазнаваць няправільныя граматычныя канструкцыі, разумець граматычныя правілы. Для кожнага прадмета ў іх, як мінімум, два словы. Двухмоўнае дзіця ўвесь час пераключаецца паміж мовамі і таму здольнае лепш факусавацца, выконваць некалькі задач адначасова. У білінгваў лепш развіта дывергентнае мысленне (здольнасць прыдумаць мноства спосабаў выкарыстоўваць які-небудзь прадмет, напрыклад, звычайную сапшэпку). У дарослых білінгваў звычайна больш гнуткі розум, мозг больш устойлівы да старэчых захворванняў. І, нарэшце, гісторыя пацвярджае карысць білінгвізму: вялікі працэнт прызнаных творцаў сярод двухмоўных.

Хацелася б не паўтараць памылкі ў выкладанні мовы ў школах Ірландыі: вывучаць беларускую мову як мову, а не адзін са школьных прадметаў. Не лішнім было б зрабіць праграму па беларускай мове і літаратуры больш сучаснай, разнастайнай, унесці элемент займальнасці ў навучанне, актыўна выкарыстоўваць сучасныя тэхналогіі. Каб зацікавіць школьнікаў, трэба даваць як мага больш творчых заданняў, можна прапаноўваць ім удзел у разнастайных праектах (напрыклад, дзяліць дзяцей на групы, каб кожная падрыхтавала сваю прэзентацыю па якой-небудзь тэматыцы, дух саперніцтва у іх звычайна добра выражаны, і яны будуць імкнуцца зрабіць сваю частку як мага лепш). У старэйшых класах можна ладзіць дыскусіі на цікавыя для іх тэмы. Добра арганізаваныя пазакласныя мерапрыемствы на беларускай мове, гістарычныя і іншыя гурткі, невялікія пастаноўкі/мюзіклы могуць таксама спрыяць павышэнню інтарэсу да мовы. Галоўнае, каб гэта было цікава дзецям. Вельмі эфектыўным спосабам падтрымкі мовы бачыцца стварэнне беларускамоўных летнікаў і арганізацыя чагосьці падобнага не толькі падчас летніх, але і астатніх канікул на працягу навучальнага года. Галоўная ўмова – каб дзеці знаходзіліся ў сітуацыі абсалютнай беларускамоўнасці. А для гэтага патрэбны людскія рэсурсы, бо шмат чаго залежыць ад асобы выкладчыка, яго волі, энергіі, мэтанакіраванасці, здольнасці заахваціць. Такія энтузіясты ёсць і цяпер, пры такіх неспрыяльных умовах (нізкі паклон ім за гэта!), а пры належнай падтрымцы іх, несумненна, будзе больш.

Можна доўга тэарытычна разважаць, марыць аб зменах, але напрыканцы гэта не зменіць сітуацыю. Мала гаварыць, трэба проста рабіць тое, што можаш, што ў тваіх сілах. Чым больш людзей зразумее, што і іх унёсак

у справу беларушчыны мае значэнне, тым хутчэй будзе створана крытычная маса для фарміравання новага грамадства з нацыянальнымі адзнакамі, адна з якіх – свая мова.

Рыгор Барадулін казаў: «Беларусы – эксперыментальная нацыя ў Бога». Ён не дачакаўся канца гэтага эксперыменту. Малаверагодна, што яго дачакаемся і мы. Але калі кожны з нас будзе рабіць усё, што ад яго залежыць, для захавання нашае мовы, ёсць надзея, што некалі гэты эксперымент завершыцца паспяхова.

ЛІТАРАТУРА

1. A New View of the Irish Language. Caoilfhionn Nic Pháidín, Seán Ó Cearnaigh. – Dublin, 2008.
2. Attitudes towards the Irish Language on the island of Ireland / Dr. Merike Darmody (ESRI) and Tania Daly (Amárach Research). – 2015.
3. The Irish Language. Darerca Ní Chartúir. – N. Y., 2002.

Л. І. Сямешка (Мінск)

ЛЕКСІЧНЫ МІНІМУМ У СІСТЭМЕ НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ: АД ЛЕКСЕМЫ ДА КАНЦЭПТУ

Міжнародныя стандарты моўнай адукацыі, пабудаваныя на ўзроўневай тэорыі іншамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі, прапануюць агульныя падыходы да мадэлявання сістэм навучання мове іншафонаў і ацэнкі ўзроўняў агульнага валодання мовай з дапамогай тэставых тэхналогій. У айчынным адукацыйным кантэксце гэта актуалізуе праблему распрацоўкі ўзроўнева-кампетэнтнаснай лінгвадыдактычнай мадэлі навучання беларускай мове як замежнай і рэпрэзентацыі яе ў комплексе курыкулярных адукацыйных дакументаў, што вызначаюць нарматыўныя патрабаванні да зместу камунікатыўнай кампетэнцыі на розных узроўнях, акрэсліваюць яе ключавыя складнікі і метадычна забяспечваюць працэс навучання і тэставання. У склад абавязковых курыкулярных дакументаў, што дапамагаюць стандартызаваць патрабаванні да ўзроўняў валодання мовай, уваходзіць (побач з *адукацыйным стандартам, вучэбнымі праграмамі, лінгвадыдактычнымі тэстамі*) сістэма лексічных мінімумаў, прызначаных для рэгламентацыі дынамікі развіцця лексічнага запасу іншафонаў на розных этапах навучання.

У межах распрацоўкі адукацыйнага стандарту і сістэмы сертыфікацыйнага тэставання па беларускай мове як замежнай вядзецца праектаванне лексічных мінімумаў беларускай мовай для розных этапаў навучання. Для беларускай лінгвадыдактыкі – гэта новы напрамак навукова-метадычных даследаванняў, звязаны з мадэляваннем зместу і структуры лексікона, пад якім разумеецца лексічны складнік камунікатыўнай кампетэнцыі іншафона,